

PROF. DR. KORKUT BORATAV: TÜRKİYE DÜŞÜNCE HAYATINA EMPERYALİZM ANALİZİ MARKSİZM'DEN BESLENEREK GELMİŞTİR

Söyleşi | Ali Somel

'Hocaların hocası' Korkut Boratav'ı Mülkiye'nin ilerici geleneğini temsil eden başlıca isimlerden biri olarak biliyoruz. Kendisi, akademik hayata adım attığı andan itibaren üretimleriyle Türkiye'de toplumun sınıfsal analizine, Türkiye tarihinde iktisat politikalarının dönüşümüne, sosyalist ülkelerde planlama tartışmalarına uzanan geniş bir yelpazede referans haline gelen katkılarda bulunmuş bir bilim insanı. Çeyrek asırdır neoliberalizme ve gericiliğe karşı kamucu ve aydınlanmacı mücadelede yer alan Boratav, Türkiye için bilimsel sosyalist alternatifi örgütlenme çağrılarına katkısını esirgememiş bir sosyalist aydın. Madde Diyalektik ve Toplum Dergisi'nin bu sayısında Korkut hocamızla Türkiye tarihinin dönemeçlerine dair tanıklıkları, müdahale çabaları ve bu muhasebeleri üzerine bir söyleşi yaptık.

*

Aydınlık Bir Adam nehir söyleşisinde Türkiye tarihinde tanıklık ettiğiniz evreleri kendi hayat hikâyenizle birlikte okuduk. Dönemler arasında karşılaştırmalar yapmak akıl açıcı oluyor. 1950'lerin sonunda Demokrat Parti'ye karşı liberal ve sol eğilimler taşıyan muhalefet ile 1960'ların sosyalist hareketi arasında nasıl bir bağ kurulabilir? Dönemler arasındaki süreklilik ve kopuş noktalarını nasıl görüyorsunuz?

Bu soruyu yüksek sesle düşünerek yanıtlıyorum. 1946 çok önemli bir kırılma dönemidir. Çok partili rejime geçişin arifesinde Türkiye'de güçlü Marksist ve komünist unsurlar taşıyan, ama daha çok İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet sempatisizliğinin beslediği bir sol akım oluşmuştu. Bu fikir ve yazın âleminde Tan gazetesi, Sabahattin Ali gibi yazarlar vardır, Aziz Nesin sonra aralarına katılıyor. Üniversite dünyasında Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav'ın temsil ettiği sol gruplaşmalar vardır. Bir de örgütlenme düzeyinde benim iki amcamın da üyesi olduğu ve Mihri Belli'nin başını çektiği, TKP'nin yan kuruluşu olan İleri Gençlik Derneği vardır. Bunlar Türkiye'nin fikir dünyasının belirleyici etkenleriydi.

İkinci Dünya Savaşı'nın iki müttefikinin taraftarları vardı. Mesela Amerikancı olan Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesi bir yanda, Sovyet sempatisiz Tan gazetesi diğer yanda... Örgütlenme düzeyinde tabii legal komünist ve sosyalist partiler yok ama alttan alta çalışıyorlar. Sendika yasağı kalktıktan sonra komünist işçilerin de katılımıyla İstanbul İşçi Sendikaları Birliği kuruluyor.

Korkut Boratav kimdir?

Türkiye'nin önde gelen halk bilimcisi Pertev Naili Boratav'ın oğlu olan Korkut Boratav, 1959 Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. İktisat alanına meyleterek Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistan olur, yurtsever ve kamucu sosyal bilimciler yetiştiren fakülte kadrosuna katılır. Üniversiteden solun tasfiye dalgalarına 1949-50'de babasının, 1983'te kendisinin, 2017-2018'de yetiştirdiği öğrencilerin muhatap olmasıyla tanıklık eder. Özellikle Türkiye'de iktisadi krizin ve IMF politikalarının çözülmesi, alternatiflerin üretilmesi konusunda Türk Sosyal Bilimler Derneği, Bağımsız Sosyal Bilimciler gibi yapıların kolektif çalışmalarına ve çok sayıda dergiye, makaleleriyle katkıda bulunur. *Aydınlık Bir Adam* (Hakan Güldağ-İbrahim Ekinci, İmge Yayınevi, 2010) adlı nehir söyleşide Türkiye'nin siyasi ve toplumsal tarihini, kendi hayatı ve çalışmaları eşliğinde anlatıyor. Boratav, *soL Haber Portalı*'nda haftalık olarak köşe yazarlığını sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *Türkiye'de Devletçilik* (1962), *Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Sosyalist Sistemde, Türkiye'de* (1969), *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* (1974), *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (1980), *Türkiye İktisat Tarihi* (1988), *1980'li Yıllarda Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* (1991), *İstanbul ve Ankara'dan Sınıf Profilleri* (1995), *Dünyadan Türkiye'ye, İktisattan Siyasete* (2017).

'Tütüncüler' derdi bizim eski tüfekler, yani tütün işçileri.

Tütüncüler mi başı çekiyorlar?

Bir kısmı herhalde Rumelili, TKP'nin kadroları içinde tütüncüler ve kundura işçileri kulaktan duyma aklımda kalanlar. Şunu demeye getiriyorum; 46'daki çok partili rejime geçişin normal gelişimi içinde bu örgütlenme siyasete de taşınacak. Fakat o kritik aşamada CHP solu tasfiye etmeye ve anti-komünizmi devlet politikası haline getirmeye karar verdi. İlk basamak, 1946 Recep Peker hükümetidir. Cumhuriyetçi kanadın en parlak temsilcilerinden biri olan ve sekiz yıl Maarif Vekili olan Hasan Ali Yücel görevden alındı. Tipik bir olaydır, Hasan Ali Yücel komünistleri himayeyle suçlandığı için Nihal Atsız'la mahkemeliktir. Onun yerine anti-komünist özelliğiyle, benim babamın hayatını olumsuz etkilemiş olan Reşat Şemsettin Sirer Maarif Vekili olmuştur. Bu yüz seksen derecelik bir dönüştür.

1946'daki bu anti-demokratik hamle Türkiye'yi 50'nin sonunda kadar taşıdı. Cumhuriyet tarihinin (ben devrimci diyeyim) iki atılımı, Köy Enstitüleri ve devamında Çiftçi Topraklandırma Kanunu CHP tarafından öldürüldü. Kemalizmin devrimci ve aydınlanmacı ivmesi kurudu. Mesele bu. Türkiye tarihinin dramatik simgesi İsmet Paşa'dır. Son iki devrimci atılımı önce sahiplenilen sonra ihanet eden aktör odur. Bunu tarihçilerin açıklaması güç; bir edebiyatçının romanlaştırması, senaryolaştırması lazım.

Belki sizin de sosyalist olma hikâyenizde bu dönemin atmosferi etkili olmuştur...

Tabii, benim aileden gelen bir sosyalist eğilimim vardı. Kendi marifetim değil, edinilmiş, ideolojik biçimlenme. Recep Peker'in İşçileri Bakanı Şükrü Sökmensüer, açıkça çok ağır bir anti-komünist söylemi politika düzlemine getirdi. Kanun ağırlaştırıldı, 167'ler olarak bilinen TKP tutuklamalarıyla örgütlenme susturuldu.

On beş yıl çorak ve karanlık bir ortamdır. Ben bunu bir kere küçük yaşta aile ortamında gözlemledim. Sekiz-on yaşındayken Mülkiye mezunu ve kaymakam emeklisi dedem beni, neden bilmiyorum, Fatih'ten Harbiye askeri cezaevine amcamları görmeye götürdü. Fatih-Harbiye... 'İki amcandan utanma, onlar benim de yavrumdur' mu demek mi? Bilmiyorum. Benim anılarımda da vardır, kaymakam karısı Sıdika hanıma bir jandarma yüzbaşı 'Hanım hanım, sen de durmuş durmuş komünist doğurmuşsun' demiş, o da 'Hayır ben üç tane aslan yavrusu doğurdum!' diye yanıt vermiş. Bu Osmanlı bürokrasisinde uzantıları olan bir ailenin kaderini simgeliyor. Bu kader 1950'li yıllara taşıdı. Ailenin üçüncü solcusu olan babam hapse girmedi ama üniversiteden atıldı.

Anılarınızda bu ortamı genç yaşta deneyimlediğinizi de anlatıyorsunuz.

Şimdi ben bunları ailemden biliyorum ama aynı zamanda 1950'li yılların o kıraç ortamını ben de yaşadım. Lise-de el yordamıyla Orhan Veli'yi okuyanlar, sevenler solcu

grubu oluşturur. Nazım Hikmet şiiri elden ele dolaşır. Ve şunu söyleyeyim, elde ele dolaşırken şiiri kolektif olarak değiştiririz. Halk şiirleri gibi... Örneğin Nazım'ın şu dizeleri:

Kalbimin yarısı doktor buradaysa yarısı Çin'dedir,

Sarı Nehre akan ordunun içindedir

Sonra her şafak vakti doktor

Her şafak vakti kalbim Yunanistan'da kurşuna dizilmektedir.

Bakın Mehmet Fuat'ın Nazım şiirleri derlemesinde 'her sabah kurşuna diziliyor' diye geçiyor. Hayır! Bizim anonim metin 'her şafak vakti kurşuna dizilmektedir' diye düzelmiş. Nazım'ın önemseydiği ses uyumuna daha uygun. Kolektif bir düzeltme... İşte buyur! Yani halk şairi Nazım oluyor. Buna benzer başka örnekler de var.

1950'li üniversite yıllarında, bir sınıf arkadaşım iktisat dersinde 'Hocam Sovyetler bu kadar planlı kalkınıyor, söylediklerimiz acaba doğru mu?' diye hocaya sordu. Ağabeyi TKP işlerine karışmış olan Erol Kartal'dı. İktisat dersinin hocası bin kişilik sınıfta buna cevaben, 'Buyurun beyefendi oturunuz, mademki böyle düşünüyorsunuz sizi bir uçakla Moskova'ya paraşütle atalım, kendi gözlerinizle görün' deyince sınıfta büyük bir alkış koptu! Ama bu alkışın simgelediği kolektif irade profesörü mü, bu soruyu soran genç Erol'u mu destekliyor belli değil. Türk toplumunun gırgır geçmesi diyelim.

Öte yandan bu bahsettiğiniz ortamda solun rengini çalabildiği dergiler çıkıyor. İktisatçı olmanıza itki veren bir hikâyesi de var.

Senin söylediğin bir-iki ışık var. Bu ışıklardan ikisine değineyim. Birisine ben de katkı yaptım, *Pazar Postası*. A. Korkut ve Mustafa Karataş diye iki müstear imzayla yazılarım var. İyi-kötü izlediğim sosyalist Batı yayınlarından yararlanarak, dünyayla ilgili katkılarda bulundum. Tevfik Çavdar, Süleyman Ege, Muzaffer Erdost ve İkinci Yeni şairleri vardı. Gazetenin patronu Cemil Sait Barlas, CHP'nin bir şekilde sosyalist olduğu rivayet edilen bir milletvekiliydi.

Öbürü de *Forum*. *Forum*, liberal muhalefettir aslında. Ama bir kültürel birikimin izlerini taşıyordu. Ta İttihat Terakki'nin, hatta Islahat ve Tanzimat hareketlerinin Batılılaşma dalgasının yansımaları burada devam ediyordu. Cumhuriyet bu yansımalara ivme kazandırdı ve izleri kalıyor. Dolayısıyla 1940'lı yılların sol birikiminin de *Forum*'a yansımaları vardır. Sonraki yıllarda fanatik sağa savrulan liberal Aydın Yalçın ile Keynes ve Marx üzerine bir iktisat polemiki yapan Sencer Divitçioğlu'nun Marx'ı savunan yazısından etkilendim. Ben o sırada üniversitede öğrenciyim, sosyal bilimlere geçme eğilimi, hatta tutkusu içindeyim. O sırada Paris'te doktora yapmakta olan Divitçioğlu'nun yazdıkları beni ik-

tisatçı yapan ana etken oldu. Demek ki o 40'lı yılların büyük sol dalgasının yansımaları ve uzantıları da var *Forum*'da.

Pazar Postası'nın hikâyesi daha karışık. 27 Mayıs gelince *Pazar Postası*'nı İstanbul'a taşıyıp (orada fikir hayatının daha zengin olduğu algılaması sonucunda sanıyorum) sosyalist çizgi izleyen, daha politik bir dergiye dönüştürme girişimi vardı. Bu girişimin gazeteciliğini Turhan Tükel üstlenmişti. İzleyemediğim sorunlar nedeniyle başarısız oldu.

Bu dergilerde kendilerini kültürel düzeyde ifade edenlerin bir bölümü 60'larda politik bir karakter kazandılar o halde...

Edebiyat tarihi açısından önemli bir hikâye vardır. 27 Mayıs arifesinde Ankara'da olan Oğuz Atay, bizim etkimize *Pazar Postası* ve onun sol uzantıları içinde olan Tefik Çavdar, Kenan Somer gibi sosyalist arkadaşlarımızın olduğu gruba girdi. Yedek subaylık yapıyordu, bizlerin etkisiyle sosyalizme yöneldi; giderek devrimci sosyalist oldu! Askerliği bitip İstanbul'a döndükten sonra 'eski tüfek' çevrelere karıştı. Küçük broşür yazdı, çoğaltıp dağıttı. Başlığı '*Ne Yapmalı*'. Ama devrimci siyaseti değil, devrimcilerin izlemesi gereken yaşam ilkelelerini tartışıyormuş. Ben okumadım, İstanbul'dakilerden duymuştum. *Pazar Postası*'nın İstanbul çalışmalarına tam gaz yüklendi, o girişimdeki hayal kırıklıkları *Tutunamayanlar* romanına yansır. Sonradan sosyalizmden uzaklaşan Oğuz Atay gibi insanlar, herhalde 1950'lerin ortamından etkilenerek, *Forum*, *Pazar Postası* okuyarak, çevreleriyle tanışarak sol tarafa kayıyorlar.

1950'li yıllarda liberalleşmiş CHP de var... Türkiye'ye anti-komünizmi getiren parti ve lideri İsmet Paşa, Demokrat Parti'nin baskıcı yönetimine karşı çıktı. 'İlk Hedefler Beyannamesi'ni yayınladı. 27 Mayıs sonrasının siyasi programına katkı yapmış oldu.

Yani bu dönemin etkisiyle bir yandan devrimci sosyalist çizgiye hızla kayan genç aydınlar, diğer yandan liberalleşen bir CHP var.

Gördüğüm şu; Türk toplumunun birikimi kolay kolay yok olmuyor. Kültürel birikimler kuşaktan kuşağa aktarılıyor. Elbette körelme riski var. 27 Mayıs'a kadar on beş yıllık bir dönemden bahsediyoruz. Onun izleri de önemli. Anti-komünizm aslında faşizm demektir. Demek ki sol, sosyalist, Sovyetler Birliği'ne ilişkin her şey on beş yıl yasaklanmış ama geçmiş birikimleri yok etmeye yetmemiş. Ama bu baskı ortamını bir on yıl daha sürdürseler geri dönüşü imkânsız olur muydu? Acaba yirmi yıl yeter miydi? Benzer bir tehlike bugün de var. Türkiye toplumu geçmişin tarihsel birikiminin devrimci ve sol filizlenmeleri kuruyup gittikten sonra bütün umudunu dıştan pompalanan modernleşmenin ne idiği belirsiz kültürel cereyanlarına mı bağlayacak?

Benzer bir soruyu farklı bir dönem için soracağım. Anı kitabınızda 1989 bahar eylemleriyle emekçilerin Özal

yıllarında kaybettiklerini geri aldığı yönünde önemli bir tespitte bulunuyorsunuz. 1970'lerin işçi hareketi ile 1980'lerin sonundaki işçi eylemleri arasında bir bağ kurulabilir mi?

1980-88 yılları arasındaki dönemi önce 12 Eylül, ardından hem anayasada hem iş yasasında yani işçi sınıfı ile işverenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen mevzuatta değişiklikler belirledi. Bu dönem boyunca siyasi ortamı hegemonik bir şekilde denetleyen Özal'ın barutu 88'de tükendi. İki tane referandumu kaybetti Özal. Birincisi 87'de siyasi yasakların devamı için yapılan referandumdu, kıl farkıyla kaybetti. Böylece CHP ve Adalet Partisi siyasete dönebildi. İkincisi referandum yerel seçimlerle genel seçimleri birleştirme teşebbüsüydü, onu da kaybetti. Özal partisinin seçmen desteğinin eridiğini hissediyordu, büyük ihtimalle yerel seçimleri erteleyecekti ya da genel seçimleri erkene alacaktı. 1989 yerel seçimlerinde SHP birinci parti oldu.

Bu kritik dönemde mesele şu: SHP'nin birinci parti olması, 1970'li yılların siyasi ortamının canlanma beklentisini bizde ve herkeste yarattı. Ama önemli bir fark var. 1970'li yıllarda, 73'te ve 77'de parlamenter siyasette birinci parti olan CHP'ye paralel olarak sosyalist devrimci akımlar da halk sınıfları arasında, parlamento dışında örgütleniyor. Dolayısıyla 79-80'e gelindiğinde Türkiye toplumu sola iki kanaldan savruluyor. Birincisi, parlamenter seçmen tabanı sola kayıyor. Demirel'in kendi arka bahçesi saydığı kitle 12 Mart sonrasında CHP'ye kayıyor. Emekçi seçmenler saflarında CHP birinci parti oluyor. Zaten Demirel'in hazmedemediği odur. 'Benim müşterimi nasıl alır?' diye Milli Cephe'leri oluşturuyor. Ama diğer yandan sendikalarda, işyerlerinde, tarlalarda, köylerde ve varoşlarda kök salmış bir devrimci hareket var. 12 Mart bunu yok edememişti. O sırada geleneksel TKP'nin de işçi sendikalarında güçlü nüfuzu var, hatta DİSK'e hâkim.

Bu güç 1989'da kalmamıştı. Peki, 'Toprak işleyenin su kullananın diyen' Ecevit'ten farklı olarak 1980'lerin sonunda nasıl bir program tartışması vardı?

1989'da SHP birinci parti olduğunda, sosyalistler ve sosyal demokratlar SHP'ye program değil ama alternatif çözümler öneren bir dizi çalışma yapılmaktaydı. Erdal İnönü'nün partisine Friedrich Ebert Vakfı'nın desteğiyle TÜSES Vakfı tarafından bir dizi alternatif ekonomik ve sosyal politika içeren çalışmalar sunuldu, bunların bir bölümü yayımlandı. Benim de katkım var. Şunun peşindeydik: Egemen sınıfların bünyesinde Özal'ın getirdiği neoliberal politikalarla rahatsız olan unsurlardan da yararlanarak SHP halk muhalefetine kayabilir mi? Yani işçi sınıfı ile neoliberal politikalarla rahatsız olan sanayi sektörünün ittifakı beklentisi vardı. Bazı sanayiciler Özal'a 'kleptokrasi' suçlaması yapıyorlar. AKP döneminde çok abartılı boyutlara ulaşmış olan yarenler kayırmasının ilk türleri Özal yönetimindedir. Finansal uzantısı, bankaları olmayan ve içe dönük sanayi çevreleri yüksek faizden tedirgin oluyorlar. Açıkça faiz yükü yüzünden ücretleri bastırdıklarını belirtenler var. Bu-

nun iktisadi dökümünü yaptım.

Nasıl bir çözüm önerdiniz?

Şu söylemi tutturmaya kalktık: Neoliberalizmi reddet, geleneksel plancı, müdahaleci, devletçi politikalara dön! Erdal İnönü tereddüttüydü. Liberal sol kanattan Seyfettin Gürsel, galiba Asaf Savaş Akat vardı, daha sosyalist eğilimden ben, Oğuz Oyan vardık. Kritik bir nokta. 89'un SHP'si, 77'nin CHP'sine benzeyen birinci parti olmuş. ANAP'ın etkisi aşağılara inmiş, kentli işçi sınıfı desteği buraya kayıyor. Benim 92 ve 93'te kent varoşları ile köylerde yapılan alan araştırmalarını da kullandığım kitabım var: İstanbul'dan ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri. 1995'te yayımlandı. Araştırma sonuçları şunları gösterdi: İstanbul varoşlarında ve köylerde halk genellikle neoliberal politikalara karşıdır. Genel ifadelerle değil, somut politika öğelerine ilişkin seçenekler sorulduğunda sol eğilimler ağır basıyor. Ama temsil edilen halk sınıfları saflarında siyasi tercihler bir dönüm noktasında; ya İslamcı ya solcu. Solcu derken o zamanki büyük bloku kast ediyorum. SHP, CHP ya da DSP ve tüm diğer sol partiler... Kısacası, bu tespiti göre 1992 dönemecinde, Türkiye emekçileri içinde 77'yi canlandırma özlemi güçlü bir yer tutuyor.

Ama 77'deki gibi bir sol canlanma olmadı, bunu biliyoruz. Aksine, devamında İslamcı bir yönelim geldi. Neden?

İki sebep var. Birinci temel sebep: SHP'nin solunun yok olması. Eski CHP'nin solu CHP üzerinde daimî baskı yapıyordu ve aslında *de facto* bir ittifaktı. Ecevit sızmalara karşı çok titizdi, 'bizim dışımızda solu istemem' diyordu. Ama Ecevit hiçbir zaman 'Siz anti-komünist misiniz?' diye bir soru sorduklarında 'Evet' diye cevap vermedi. O solun yokluğu çok belirleyici oldu. Erdal İnönü'nün siyasi refleksleri, İsmet Paşa gibidir. Yani her şeye ve sola açık ama ilkeler düzleminde kendini bağlamamış. SHP, 1989 işçi sınıfı hareketinin dalgasına ve paralel bir muhalefete bir süre katıldığı için birinci parti oldu. Fakat o muhalefeti söylem düzleminde Türkiye toplumuna taşımadı. Erdal İnönü, Ecevit gibi siyasi sınıf muhalefeti yapmaktan kaçındı.

Buna iki unsuru daha ekleyebiliriz. Partisinin iç bölünmeleri, yani Deniz Baykal'ın katkıları belirleyicidir. Bir de 1991 seçimlerinde Kürt partilerini listesine alması aleyhine işlemiş olabilir veya olmayabilir. O günün ortamında kurduğu ittifak, milliyetçi refleksleri kullanan merkez sağ partilerin saldırılarıyla aleyhine çalışmış olabilir.

Ama ben birinci etkeni daha belirleyici buluyorum. Bu bakımdan dahi, kendi solunda güçlü, örgütlü sosyalist akımlar olsaydı bu sağa savulmaya karşı bir fren etkisi de yapacaktı.

Sol ile Ecevit arasında de facto bir ittifak vardı diyorsunuz. Sanayiciler ile sanayi işçileri arasında da benzer bir ittifak mı öngörülmüştü?

1989 sonrası için o ittifakı yazıya döken kişilerden biri benim. Bunun ipuçlarını buldum. Kitaplarımda bulunur. Özellikle neoliberal dönem dediğim Özal dönemini inceleyen *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*'de, İngilizce, "Inter-class and Intra-class Relations of Distribution" başlıklı makalede bu tespitler ve bağlantılı sınıf çözümlemeleri yer alır.

Türk Sosyal Bilimler Derneği olarak Kanadalılarla bir proje yapmıştık. Orada, Özal'ın neoliberal aşırılıklarına karşı sanayici tepkilerini tespit ettik. Kleptokrasi suçlaması. Özal'ın kendisini Mülkiye bürokrasisinden sıyrıp, finans çevresinden insanları kamu yönetimine, ekonomi yönetimine alması, şirket patronlarıyla içli dışlı olması, yurtiçi ve yurtdışı gezilerde uçak seyahatlerini birlikte yapması gibi uygulamaların dışlanan iş adamlarının tepkileriyle bağlantılı. Ege Bölgesi Sanayi Odası, yüksek faizlerin dışladığı, bankası olmayan burjuvazinin tepkilerini temsil etmiştir.

Öte yandan bu teşhisin siyasete yansıma beklentisi yanlış çıktı, sonuç vermedi. O tarihlerde SHP'yi neoliberalizme karşı mücadelenin öncülüğüne, bir anlamda Ecevit türü sola çekmenin bir fikri zemini olarak düşünebiliriz. 'Ben sermayenin de üretken, faizci ve parazit olmayan kesimleriyle birlikteyim' diyebilecek bir söylemin altyapısını oluşturma çabası... Bu bir özeleştirici değildir, o tarihlerde o çizgiyi sürdürmenin doğru olduğunu bugün de savunurum. Parlamenter sistemin, halk muhalefeti siyaseti İslam'a teslim etmesi önlenemez miydi? Ama tutmadı.

Özel nedenlerle mi tutmadı? Nesnel nedenleri de var mıydı?

Tutmamasının nedeni açık seçik ortadadır. Türkiye burjuvazisinin devlet sırtından parazit olma özelliği ağır basar. Kaypaklık, en küçüğü bile fırsat bulsa finans kapitalden nemalanma tutkusuna içindedir. Bir tespit yapayım: Bundan sanırım iki yıl önce İstanbul Sanayi Odası Başkanı bir yakınmada bulundu. 'İstanbul sanayisi yok olmaktadır, çünkü sanayici fabrika yaptığı araziden üretimi çekip rant peşinde koşuyor' dedi. Fakat devamında 'Bunu çözmenin tek yolu kent mülkiyetini toplumsallaştırmaktır, kamulaştırmaktır' demedi. İktidara 'Sanayiciye parasız arsa ver, tahsis et' demeye getirdi. Bu şu anlama geliyor; en üretken sanayici kesimi bile kendini rantıye konumuna dönüştürmenin fırsatını arıyor. Türkiye'de sanayici de kapkaççıdır. Özgüçlerine güvenen sanayici kimliği ile devletten nemalanan kapkaççı kimliği arasında gelgit yaşayan, rantıye pozisyonuna geçmenin fırsatını arayan kaypaklık içindedir. Dolayısıyla benim o önerimin tutmaması mukadderdir.

Buna rağmen, çabalarınız sonuç verseydi ne olabilirdi?

1970'lerin son yıllarında Ecevit Türk-İş'le, Halil Tunç'la bir ittifak kurmuştu. Bizim sosyalist işçi hareketi bu ittifaktan uzak durdu. Türk-İş 'Biz ücret taleplerinde daha ılımlı olabiliriz, buna mukabil iktidarı da dolaylı olarak

destekleyebiliriz' gibi bir sosyal uzlaşma peşindeydi. DİSK ise 'Burjuvazi zayıflamışken ne alabilirsem kazanç' çizgisini sürdürdü. Sınıf pozisyonu açısından haklıdır. Ama siyaset düzleminde CHP ile pazarlık yapacak pozisyonda değildi.

1990 sonrasına ilişkin bir unsur ekleyeceğim. Çok kritik bir ara aşama da 1993'teki Madımak olayıdır. Önemi şuradadır; olay sonrasında orta sağ partiler yani Süleyman Demirel, Doğru Yol Partisi ve muhalefetteki ANAP ortaklaşa Madımak'ı yaratan şeriatçı grubu koruma önceliğini vurguladılar. SHP-DYP koalisyonunda Erdal İnönü Başbakan Yardımcısıdır. İki merkez-sağ partisinin liderleri, Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı, Tansu Çiller Başbakan ve dışarıdan ana muhalefet partisi lideri Mesut Yılmaz, İslamcı şiddetin açık sinyali olan Madımak linç eylemine karşı 'Halka zarar verilmemesine öncelik verdik' söylemi içinde tavır gösterdiler. Yani linç edilen aydınların değil, linç edici güruhu 'halk' olarak nitelendirdiler; İslamcı saldırganlığı meşrulaştırdılar. Sonraki dönemde, İslamcı bir programın iktidar meşruiyetine de kapı aralandı.

Türkiye kapitalizmini radikal politikalara zorlamaya burjuvazi engel oluyor. İsmet İnönü'nün çeşitli radikal atılımlara imza atan ve onlara ihanet eden ana aktör olduğunu söylemişsiniz. Türkiye tarihinde en radikal politikaların izlendiği dönemler hangileriydi sizce?

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal'in benzeri yoktu. En devrimci olduğundan hiç şüphem yok. Bütün Ortaçağ kurumlarıyla Osmanlı'ya karşıydı. Hep söyleyirim, 1923 Şubatı'nda İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşması üç yüce Osmanlı sultanına (Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman'a) ağır eleştirilerle başlar. 1930'da Büyük Buhran sonrasında el yordamıyla doğru politikaları bulur ve bulurken Türkiye düşünce hayatının zenginliğinin iki örneği ortaya çıkar. Biri, 1933 Birinci Sanayi Planı'nın giriş veya sunuş metnidir. Orada, büyük ihtimalle Kadrocuların katkısıyla sağlıklı bir emperyalizm analizi var. Dünya sisteminin iki büyük bloka ayrıştığı tespit ediliyor, Türkiye'nin ait olduğu blok tanımlanıyor. Buna merkez-çevre diyebiliriz, ama o sanayici-tarımcı diye ayırıyor.

İkincisi, Büyük Buhran'ın bir fırsat yarattığı tespiti var. 'Sanayici ülkeler kendi aralarında bölündükleri için bizimle uğraşmaktan uzak ve aciz kalıyorlar, bu fırsatı kullanalım ve sanayileşelim' çağrısı var. Üçüncüsü, 'Bunları hızla yapmak lazım çünkü bu fırsat kaçacaktır' deniyor. 'Emperyalistler aralarındaki ihtilafı unuttukları anda yeniden eski hegemonyayı hayata geçireceklerdir.' Bundan daha mükemmel analiz olur mu? Bu bağımlılık ve anti-emperyalizm kuramlarının bileşkesidir. Büyük ihtimalle şunu gösteriyor bize: Türk düşünce hayatına bu yorum Kadrocular ayağıyla Marksizmden beslenerek getiriliyor. Bunu okuyanlar görür ki ileri sürdükleri analiz, 25 yıl sonra ortaya çıkacak Latin Amerika bağımlılık metinlerini aşağı yukarı öngörmektedir.

Bir örnek daha vereyim. İsmet Paşa Başvekil imzasıyla *Kadro*'da bir yazı yazıyor, 'Firkamızın Devletçilik Vasıfı'. Bu yazı da özgün bir iktisat politikası düşüncesi içerir.

Ayrıca 1946'da da Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun bir atılım olduğunu söylemişsiniz.

Evet, 1946 önemli bir dönümdür, bunu tartıştık. 46'daki kopukluk olmasa, Türkiye Batı Avrupa'nın siyasi yelpazesine kavuşmak üzereydi. Faşistler, Alman hayranları, savaş sonrasında Amerikancı oldular ve siyaseti etkilediler. İsmet Paşa bunların ırkçı-Turanlı bir grubunu 1944'te içeri atmıştı. Hatta amcamlarla kısa bir süre hücre komşusu oldular. Üçüncü dönüm noktası 1980'dir. 80'de de aynı noktaya geliyor Türkiye. Sağlıklı bir yelpaze var. Sosyalist sol var, birleşik değil dağınık, fakat kolektif gücü var. Halk sınıflarıyla bağlantı kurmayı becermiş bir CHP var. Avrupa usulü ama kaynakları farklı, bu çok önemli; sosyal demokrat kaynaktan gelmiyor, Cumhuriyetçi Kemalist kaynaktan geliyor... Sosyalist sol, ılımlı sol, sosyal demokrat, halkçı sol. İşte bu siyasi yelpaze, profil niçin yaşamadı? Çünkü burjuvazi istemedi, 12 Eylül'ü davet etti. Burjuvazinin direnmesi çok önemli.

Burjuvazi siyasetin genel olarak sola kayışına sınıfsal güdülerle direndi. Peki, burjuvazinin tercihlerine göre bugünü belirleyen siyaset profili nasıl şekillendi?

Son dönemec 2001'dir. Dünya parlamento ve demokrasi tarihinde tek bir seçimin tüm parlamentoyu tasfiye ettiği bir benzeri vaka yoktur. 2002 Kasım seçimleri, iktidar koalisyonunun üç partisini, yani DSP, MHP, ANAP ve bunlarla geçmiş yıllarda çeşitli biçimlerde kader birliği yapan DYP'yi toptan parlamento dışına attı. Niye? 2001 krizinin ağır toplumsal maliyetinin halk sınıfları tarafından nefretle reddedilmesi nedeniyle. O tarihlerde bir ODTÜ toplantısında bunu adeta öngörmüştüm. 'Halk bunları nefretle cezalandıracak' demiştim ve gerçekleşti.

Ne oldu? Dıştan iki parti iktidara aday oldu. Hangisi halk muhalefeti devralsa büyük ihtimalle birinci parti olacaktı. Deniz Baykal'ın CHP'si, Kemal Derviş'i partisine aldı, üstelik seçim programını birlikte oluşturmayı kararlaştırdı, sorumlu muhalefet yapacağını ilan etti. Böylece alttan alta halk muhalefeti anti-IMF söylemini tabanda sürdüren AKP'ye iktidarı armağan etti. Bu seçimde tek başına sadece IMF muhalefeti yapan Genç Parti yüzde 7 civarında oy aldı. Bu da bir başka dönüm noktasıdır. Bu işte AKP'ye 17 yıllık tek parti iktidarını armağan etti.

Alternatif, radikal politikaları konuşuyorken... Türkiye tarihinde sanayi planlaması, kalkınma planlaması dediğimiz dönemler var. Ancak kamulaştırma için benzer bir şey söyleyemiyoruz. Planlama ile kamulaştırmanın birlikte tartışılmamasının, ele alınmamasının nedenleri ne olabilir?

1960'ların Plancılarının etkisi önemlidir. Örneğin Atilla

Karaosmanoğlu'nun sola sempatisi vardır ama planlamaya sosyalizm perspektifiyle bakmıyor. Mevcut kamu mülkiyetini korumak... Bu kadarını görmüşler, genişletme gereği hissedilmemiş. Çünkü planlama o dönemki uygulamasıyla özel sektörü denetleyen araçlara da sahip. Teşvikler sektörler veriliyor, fakat kamu yönetiminde sektörler içinde şirketlere avantaj sağlamayacak güvence mekanizmaları var. Diyelim ki sektör önceliği varsa, ithal indirimleri yapılır, dönemin özelliği budur. Teşvikler rant yaratır, rant da sektöre intikal eder şahsa değil. Onun için sektöre intikal edecek koşulları belirlemek Mülkiyeli ekonomi bürokrasisinin görevidir. Bu bürokrasi o dönemde canavar gibidir...

Bir açık oturumda Abdüllatif Şener'le aynı paneldeydim, yanımda oturuyordu. Adalet yürüyüşünden sonra CHP bir Adalet Kurultayı yapmıştı Çanakkale'de. Şener, eski Mülkiye mezunudur ve bir tarihte 'Her Mülkiyeli biraz komünisttir' demişti. Ben de buna referans vererek dedim ki 'Her Mülkiyeli biraz komünisttir, fakat sonra hayata atılınca aynı Mülkiyeliler bürokrasiye girerler, komünistliklerini tam unutmazlar, unutmadıkları için burjuvaziye karşı devleti korumayı üstlenirler.' Böylece yarı-komünist kimliklerini, burjuva devletini kapkaççı burjuvalara karşı koruyarak sürdürürler. O yüzden o dönemki planlamanın sosyalist öğeleri içermemesi kendi bünyesinde tutarlıdır. Son tahlilde 'ortanın solu' İsmet Paşa CHP'sinin gidebileceği sınırı temsil eder. Onun solunda da bizim takım, 'Bu planlama yetmez, daha ileri daha ileri!' bayrağını sallarlar. 1970 sonrasında 'demokratik sol' Ecevit bu bayraktan tedirgindir, ama bizimkilerin değerini dolaylı olarak bilir.

Hem sosyalizmin ürettiği teknik araçlardan faydalanacaklar hem siyasi olarak sosyalizme sınır çekecekler.

O zaman Devlet Planlama Teşkilatı sosyalizmin etkisi altında. Zaten sızıyorlar, bütün uzman kadrosu sosyalist, şu veya bu renkte. Ama siyasete taşındığı andan itibaren dengeler gözetilir. Bütün mesele bu.

1989 civarında benim ortaya attığım görüş, o planlama ortamından hoşnut olan sermaye sınıfının, bir yerde neoliberal dediğimiz sermayenin uluslararası tahakkümüne karşı direnebilecek bir aktör olabileceği varsayımına dayanıyor. Tutmadı o varsayım. Doğru bir teşhis koyamamışız. Burjuvazinin evrensel özellikleri nedeniyle yahut da bu dönem kapandığı için. Yani burjuvazinin devrimci karakterinin kaybolduğu bir tarihsel evrede onun dünyanın çevre coğrafyalarında dinamik ve dönüştürücü bir aktör rolü oynayabilecek niteliğinin kaybolduğu tarihsel olarak doğrulandı. Zaten bunu bizim sosyalist yazının bazı kanatları 1970'li yıllarda bile bağıra bağıra vurguluyorlardı. O dönem Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin milli demokratik devrim denilen çizgiye daha yakın, kapitalist olmayan dönüşüm, sosyalizme devletçi geçişler türü tezleri vardır. Nasır'dan Sukarno'ya, Nehru'ya uzanan Üçüncü Dünyacı deneylerin sosyalizme geçişin bir kestirme ya da ara yolu olabile-

ceği beklentisi doktrinde işleniyordu. Bu doktrine karşı bazı devrimci akımlar o tarihlerden itibaren 'Bu burjuvazi adam olmaz, bunlarla ittifak yapılmaz, komprador ve bağımlı niteliği damarlarına yerleşmiştir' gibi teşhisler yapıyorlardı. Şunu söyleyeyim; güneşin altında tartışılmamış hiçbir şey yoktur. Bütün bunlar tartışılmıştır.

Bu aydınlatıcı söyleşi için çok teşekkür ediyoruz.